PRIVIRI DIN BARCA RATAȚILOR

Autor: Andrei Poganu | 15 decembrie 2022

Subiectul identității naționale mi-a sunat mult timp ca o vorbă goală – ca un subiect lipsit de greutate. În primul rând, din cauza problemelor care apar atunci când încercăm să definim noțiunea de identitate în genere, și cu atât mai mult pe cea de identitate națională. În al doilea rând, din cauza unui aer greu pe care l-am resimțit de fiecare dată când acest subiect a fost invocat. Nu pentru că identitatea națională ar fi o temă sensibilă – cu toate că ar putea fi –, ci pentru că tipul de discurs în care acest subiect plutește are adesea un iz nesatisfăcător, inconsistent și mai degrabă apologetic și exaltant decât realist și la obiect.

Mă întreb ce spunem, ce invocăm, la ce facem apel atunci când aducem identitatea națională în discuție. Și cu ce scop?

Să fie vorba despre istorie? Despre cultură? Etnie? Politică? Despre orice altă contingență la care locuitorii unui spațiu geografic se expun în cursul existenței? Și, mai departe, sunt aceste contingențe suficiente pentru a construi o identitate? Sau să fie vorba despre altceva, nu o contingență, ci un factor inerent, „o esență”?

Și mai departe, a cui identitate, a cui esență? A istoriei, a mea, a cititorilor, a tuturor?

Cu siguranță, ne putem întoarce la acele figuri ale culturii românești care au încercat să răspundă la aceste probleme prin: găsirea dimensiunii ontologice a românității – într-o manieră mai mult sau mai puțin naivă, am putea spune; prin dezvoltarea unei antropologii; sau prin punctarea specificităților lingvistice ale limbii române – specificități dătătoare de identitate și caracter. Totuși, atunci când ne gândim la aceste lucruri trebuie să ne întrebăm: care este linia de demarcație între realitate și jargon – între ce este realmente cazul și ce este doar vorbire frumoasă?

Ceea ce suntem pe scena mondială a culturii, azi, mai mult decât oricând, este o adunătură de personaje episodice. Cu sau fără ontologie, „neamul românesc” este o clipă, o secundă, dintr-o privire aruncată asupra Occidentului, asupra derulării unei piese milenare. Niște figuri la marginea scenei, cu jocul lor, personajele lor și problemele lor. „O barcă de ratați”, ca să citez o vorbă de-a lui Arșavir Acterian.

Și până la urmă, ce sens, ce relevanță și ce temei mai are întrebarea cu privire la identitatea națională în genere, cu atât mai mult cea românească? Acum, când aproape orice este posibil, când oricine poate ajunge oriunde, când suntem mai aproape ca niciodată de a fi „cetățeni ai lumii”, ce sens mai are să ne gândim că suntem *cineva*?

Putem vorbi despre istorie, despre realizările politice ale interbelicilor, despre cultură și specificitate geografică, despre politică și ideologie, putem chiar încerca, precum acele figuri ilustre ale intelectualității românești, să dezvoltăm metafizici, să spunem că există o dimensiune românească a existenței – și totuși, au lucrurile acestea vreo relevanță? Are sens să mă mai gândesc la „românitate” și la „esența românității” atunci când pot pleca, de mâine, poimâine, în Germania, Franța sau Italia, fără a mă mai uita vreodată înapoi la România?

Mai are „specificitatea” vreo consistență atunci când „modul de viață” a devenit un termen lipsit de diferență specifică, când tehnologia permite aproape orice și când singurul lucru care ne mai distinge este limba vorbită și salariul primit?

Probabil că atunci când formulăm lucrurile în felul acesta, motivele se împuținează. Și probabil că îndoiala cu privire la identitatea națională este justă. Totuși, vreau să spun că a face parte dintr-o cultură marginală aduce cu sine ceva mai prețios decât orice istorie intelectuală scrisă. Și anume, o istorie intelectuală nescrisă.

Discuțiile despre variabile culturale, istorie, tradiție sau „esențe” sunt utile, dar până într-un punct. Faptele nu au fost niciodată mai importante decât oamenii care le-au produs. Problema identității, așa cum o înțeleg, nu se referă la naționalitate, la stat sau la variabile culturale, la metafizici sau ideologii, nu în mod exclusiv cel puțin, ci la o *tradiție intelectuală*. La acea linie de autori care ne dau măsura – da, nouă. La faptul că acești oameni au avut pielea în joc, iar „a gândi” în această piesă marginală nu era doar o virtute aristocratică, o plăcere intelectuală sau un joc de salon, ci o provocare reală, cu implicații reale și consecințe reale. Și mai mult decât orice, mă gândesc la praful care s-a așezat pe experiența lor și la cât de departe este gândirea lor de la a fi cuprinsă într-o istorie intelectuală.

În această notă, singura problemă pe care o văd cu sens în chestiunea practică, personală și individuală a identității naționale este de a ne întreba: dacă nu de la ei, atunci de la cine să ne revendicăm?

Pare natural să spunem că marca unui popor marginal este ezoterismul, inaccesibilitatea, imprecizia cu care cineva din exterior vede și analizează produsul cultural al acelui „neam”. „Voi sunteți o carte deschisă”, spunea la un moment dat un profesor față de care am un foarte mare respect, cu referire, bineînțeles, la marile tradiții occidentale. A spune că *totul* este vizibil în marile tradiții intelectuale ale Occidentului ar fi, poate, un exces. Cu toate acestea, putem spune că *aproape* totul este.

Orice perioadă, orice discuție, orice personaj istoric, orice subiect, produs și analiză a acestor tradiții este accesibil, dacă nu complet, atunci măcar parțial.

Dar să ne întrebăm: ne ajută în vreun fel faptul că suntem marginali, inaccesibili – sau mult mai greu accesibili – pe scurt, că suntem niște ciudați? Filozofii și teologii vor spune că adevărul este universal, iar omul este figura rațiunii, chipul și asemănarea lui Dumnezeu, ființa superioară în ordinea naturală a lucrurilor. Prin urmare, naționalitatea și istoria intelectuală locală sunt doar piedici ale devenirii omului – „etape" care trebuie depășite. Aspirația ultimă este universalitatea, poate chiar universul însuși, cine știe?

Discuția aceasta însă nu vizează adevărul, cu sau fără majusculă. Ea vizează identitatea și caracterul, două noțiuni imposibile în absența *experienței*. Faptul că suntem întredeschiși, inaccesibili, prin limbă și maeștri, ne este, poate, cea mai remarcabilă trăsătură de caracter. Să ne întrebăm prostește: câți cunosc ce s-a întâmplat aici, cine a scris aici, cine a suferit aici? Cine știe ce s-a întâmplat cu un Gheorghe Nenișor sau cum a murit Lovinescu (pentru a numi doar doi dintr-o listă lungă de autori străluciți)? Un număr infim, în schema largă a lucrurilor. Câți dintre noi știm ce s-a petrecut acolo, cine a scris acolo, cine și ce a suferit acolo? Incomparabil mai mulți, aș vrea să spun.

Este identitatea națională o trăsătură inerentă, „a priori" sau o contingență exacerbată, o caracteristică „a posteriori"? Nu văd ceva mai stupid decât încercarea de a răspunde la această întrebare. Cred că ceea ce numim noi identitate este un punct, o perspectivă din care privim ceea ce se întâmplă în jur. Iar acea perspectivă este susținută de experiențele, suferințele, problemele și iluziile celor care au gândit pe acest colț de scenă. Da, identitatea națională este o serie de contingențe, o colecție de trăiri istorice și intelectuale, dar este în primul rând o judecată de valoare. O evaluare a experienței trecute – intelectuale, politice și religioase – în virtutea experienței viitoare. Câți dintre noi o vor asuma este o întrebare la care vom putea răspunde abia peste câteva decenii.

Probabil că a te afla în barca rataților nu îți oferă mai mult decât o perspectivă, o priveliște. Probabil că a fi un ciudat nu îți oferă mai mult decât experență. Dar și ce priveliște…

Imagine: Odilon Redon – The Mysterious Boat (~1892); Sursa: WikiArt